European Journal of Innovation in Nonformal Education (EJINE)
Volume 4 | Issue 10 | Oct - 2024 ISSN: 2795-8612

Yuqori Sinf O‘Quvchilari Lug‘At Boyligini Oshirish Uchun Tavsiya Etilgan Metoodikalarning Afzalliklari

Safarova Sarvinoz Navoiy
Davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti.

A B S T R A C T
Ushbu maqolada yuqori sinf o‘quvchilarining lug‘at boyligini oshirish uchun tavsiya etilgan samarali metodikalar tahlil qilinadi. Maqola o‘quvchilarning lug‘at boyligini kengaytirish, ularning o‘qish tushunchasi, yozish qobiliyati va umumiy muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun muhimligini ta'kidlaydi. Asosiy metodlar sifatida kontekstual o‘rganish, multimodal yondashuv, takrorlash texnikasi, mustaqil o‘rganish strategiyalari, hamkorlikda o‘rganish, fleshkartalar yordamida yodlash, o‘yinlar va gamifikatsiya hamda raqamli vositalardan foydalanish keltiriladi. Har bir metodning afzalliklari ilmiy manbalar asosida ko‘rsatilib, o‘quvchilarning so‘zlarni nafaqat yodlab olishlari, balki amalda qo‘llay olishlariga e'tibor qaratiladi.

A R T I C L E I N F O
Article history:
Received 11 Sep 2024
Received in revised form
11 Sep 2024
Accepted 13 Oct 2024

Keywords: Lug‘At Boyligini, O‘Quvchilari.

Hosting by Innovatus Publishing Co. All rights reserved. © 2024

Kirish

Lug‘at boyligini rivojlantirish yuqori sinf o‘quvchilari uchun muhim ahamiyatga ega, chunki bu ularning o‘qish tushunchasi, yozuv ko‘nikmalari va umumiy muloqot qobiliyatlarini yaxshilaydi. Bugungi kunda lug‘at o‘qitishda samaradorligi ilmiy tadqiqotlar orqali tasdiqlangan bir qator metodlar qo‘llanilib kelmoqda. Ushbu metodlar til o‘rganuvchilar uchun so‘z boyligini mustahkamlash va uni amaliy foydalanishda qo‘llashda katta ahamiyatga ega. Ushbu maqolada hozirda eng samarali deb topilgan lug‘at o‘rgatish metodlari va ularning afzalliklari haqida kengroq ma’lumot berib o‘tiladi.

1. Kontekst asosida lug‘at o‘rgatish

Eng samarali metodlardan biri bu so‘zlarni kontekst orqali o‘rgatish hisoblanadi. O‘rganuvchilar yangi so‘zlarni o‘ziga xos real vaziyatlarda ko‘rishlari va ishlatishlari so‘z boyligini yaxshiroq o‘zlashtirishga yordam beradi. Norbert Schmitt o‘zining "Vocabulary in Language Teaching" kitobida shunday deydi:

"So‘zlarni turli kontekstlarda va turli ma'nolar bilan tanishtirish orqali talabalarga bu so‘zlarning to‘liq mohiyatini tushunish imkoniyatini berish kerak. Bu esa ularning so‘zlarni real hayotda to‘g‘ri qo‘llashlariga yordam beradi."

Lug‘atni kontekstda o‘rganish o‘quvchilarga so‘zlarning jumla yoki matn ichida qo‘llanilishi orqali ma’nosini anglashga yordam beradigan samarali usuldir. Ushbu metodning asosiy afzalligi shundaki, u o‘quvchilarga so‘zlarning haqiqiy hayotdagi vaziyatlarda qanday ishlatilishini tushunishga yordam beradi. Nation (2001) ga ko‘ra, "So‘zlarni kontekstda o‘rganish chuqurroq tushunish va yodda saqlashni rag‘batlantiradi." Turli kontekstlarda so‘zlarni uchratish orqali o‘quvchilar ularning ma’nosi, ishlatilishi va nozik jihatlarini yaxshiroq anglab oladilar.

Ushbu metodning afzalligi shundaki, talaba o‘rganayotgan so‘zlarni kengroq kontekstda tushunadi va ularni bir necha holatlarda qo‘llay oladi. Buning natijasida, so‘z faqat yodlangan ma’noda emas, balki hayotiy misollarda qo‘llanadi.

2. Ko‘p modalilik (multimodal) yondashuvi

So‘zlarni turli modal yondashuvlar orqali o‘rganish – ya’ni vizual, eshitish va harakatli (kinestetik) usullarni birgalikda qo‘llash ham samarali metodlardan biridir. Michael Gravesning "The Vocabulary Book" kitobida bu borada shunday deyiladi:

"Bir necha sezgi organlari orqali o‘rgatilgan lug‘at o‘quvchilarga so‘zlarni yanada chuqurroq o‘zlashtirish va turli vaziyatlarda eslab qolish imkoniyatini beradi."

Bu metod o‘quvchilarning individual o‘rganish usullariga mos keladi va turli faoliyat turlari orqali lug‘atni mustahkamlashga yordam beradi. Masalan, vizual taqdimotlar (rasmlar, video lavhalar) va harakatlar bilan bog‘liq amaliyotlar o‘quvchilarga so‘zlarni esda saqlashda ko‘mak beradi.

Ushbu metodning afzalliklari shundaki, yangi so‘zlarni o‘quvchi tez va oson yodda saqlab qoladi va bu o‘rganilgan so‘z xotirada visual tasvir yordamida uzoq vaqt saqlanib turadi va eslash juda oson.

3. Takrorlash va bosqichma-bosqich o‘zlashtirish

Takrorlash texnikasi va mashg‘ulotlar so‘zlarni uzoq muddat esda saqlashni ta’minlashda muhim omil hisoblanadi. Keith Folse o‘zining "Vocabulary Myths" kitobida takrorlashning ahamiyatini ta'kidlab, shunday yozadi:

"So‘zlarni bir necha bor uchratish va ularni turli faoliyatlar orqali qayta ko‘rish talabalarning lug‘atni yanada mustahkam o‘zlashtirishlariga yordam beradi."

Takrorlash texnikasi o‘quvchilarning so‘zlarni o‘zlashtirish jarayonini oshiradi va ularga bu so‘zlarni amaliyotda qo‘llash imkonini beradi. Bu usul orqali o‘quvchilar so‘zlarni yodlashni emas, balki ularni turli holatlarda ishlatishni o‘rganadilar.

Takrorlash hozirgacha eng samarali usullardan biri bo‘lib, bu orqali yodlangan lug‘at nutq jarayonida foydalanishga hech qanday qiyinchilik tug‘dirmaydi.

4. Mustaqil o‘rganish ko‘nikmalarini shakllantirish

O‘quvchilarga mustaqil ravishda lug‘at boyligini kengaytirish uchun kerakli strategiyalarni o‘rgatish ham samarali usullardan biridir. Bu usul so‘zlarni kontekstual taxmin qilish, lug‘aviy qismlarni tahlil qilish va so‘zlarni mustaqil o‘rganish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Michael Graves bu haqida shunday deydi:

"O‘quvchilarga mustaqil lug‘at boyligini kengaytirish imkonini beruvchi strategiyalarni o‘rgatish ularni tilni chuqurroq tushunishga va o‘z bilimi asosida yangi so‘zlarni o‘zlashtirishga undaydi."

Ushbu metod orqali o‘quvchilar o‘zlari uchun yangi so‘zlarni mustaqil o‘rganish va ularni o‘rganish jarayonini boshqarishga imkon topadilar. Bu esa ularning til o‘rganishdagi mustaqilligini oshiradi.

5. Ijtimoiy o‘zaro ta’sir va hamkorlik orqali o‘rganish

So‘zlarni ijtimoiy muhitda, hamkorlikda o‘rganish ko‘p tilli o‘quvchilar uchun eng foydali metodlardan biridir. Ushbu metod o‘quvchilarga bir-birlari bilan muloqotda bo‘lib, so‘zlarni real hayotda ishlatish imkonini beradi. Michael Graves ham buni e’tirof etib shunday yozadi:

"Hamkorlik va guruhda ishlash orqali talabalarga so‘zlarni ijtimoiy vaziyatlarda o‘rganish va o‘zaro muloqotda foydalanish imkoniyatini berish ularning lug‘atini amaliy tomondan kengaytirishga yordam beradi."

O‘quvchilarni munozara yoki guruhdagi suhbat kabi interaktiv nutq mashg‘ulotlariga jalb qilish ularga yangi o‘zlashtirilgan lug‘atni real vaqtda muloqotda qo‘llash imkonini beradi. Scrivener (2011) ta’kidlaydi: "Interaktiv nutq vazifalari nafaqat nutq ko‘nikmalarini yaxshilaydi, balki so‘z boyligini faol ishlatish orqali mustahkamlaydi."

Bu metodning afzalligi shundaki, o‘quvchilar o‘z hamkasblari bilan muloqot qilish orqali so‘zlarni tabiiy holatlarda ishlatishni o‘rganadilar. Bu esa lug‘atni yaxshiroq o‘zlashtirishga va ularni kommunikativ vaziyatlarda qo‘llashga yordam beradi.

6. Fleshkartalar yordamida o‘rganish

Flashkartalardan foydalanish lug‘at boyligini oshirish uchun an’anaviy, ammo samarali usuldir. Ushbu yondashuv takrorlashga asoslangan bo‘lib, o‘quvchilarga so‘zlarni tez va samarali yodlashga yordam beradi. Nation (2013) ta’kidlaydi: "Flashkartalar lug‘atni mustahkamlash va yangi so‘zlarni qisqa vaqt ichida o‘zlashtirishning tez va oson usulidir."

Bu usul takroriy o‘rganish orqali xotirada uzoq vaqt saqlanib qoladi, o‘quvchida shaxsiylashtirilgan, o‘z tempida o‘rganishni ta’minlaydi va vizual o‘quvchilarga so‘zlar bilan tasvirlar yoki qisqa ta’riflarni bog‘lash orqali yordam beradi.

7. O‘yinlar va gamifikatsiya

Lug‘atni o‘zlashtirish uchun o‘yinlardan va gamifikatsiyalangan o‘rganish faoliyatlaridan foydalanish qiziqarli va ta’limiy bo‘lishi mumkin. Musobaqa, mukofotlar va qiyinchiliklarni kiritish orqali o‘quvchilar so‘zlarni o‘rganishga va qo‘llashga motivatsiya qilinadi. Wright, Betteridge, va Buckby (2006) ga ko‘ra, "O‘yinlar o‘quvchilarni hissiy va kognitiv jihatdan jalb qilib, lug‘at boyligini rivojlantirishning kuchli vositasi hisoblanadi."

O‘quvchilarning o‘rganishga motivatsiyasini va qiziqishini oshirish, lug‘atni o‘rganish uchun qiziqarli va stresssiz muhit yaratishi va o‘quvchilar orasida hamkorlik va jamoaviy ishni rag‘batlantirish orqali bu metod o‘z natijalarini ko‘rsata olgan.

8. Raqamli vositalar va ilovalar

Texnologiyaning rivojlanishi bilan raqamli vositalar va mobil ilovalar o‘quvchilarga mustaqil ravishda lug‘at boyligini oshirish imkoniyatini beradi. Nation & Meara (2002) ta’kidlaydiki, "Raqamli vositalar o‘quvchilarga kirish uchun qulay va shaxsiylashtirilgan resurslarni taqdim etish orqali o‘rganish jarayonini yaxshilaydi."

Bu metodning afzalliklari quyidagilar:

a) O‘quvchilarga har qanday vaqtda va istalgan joyda o‘rganish uchun moslashuvchanlikni ta’minlaydi. b) Interaktiv testlar va faoliyatlar orqali mustaqil o‘rganishni rag‘batlantiradi. c) Darhol fikr-mulohaza va yutuqlarni kuzatib borish imkoniyatini taqdim etadi.

9. Keng ko‘lamda o‘qish

O‘quvchilarni turli matnlarni (kitoblar, maqolalar, bloglar) o‘qishga undash ularni turli xil lug‘at boyligiga duch kelishga va kontekstdan noma’lum so‘zlarning ma’nosini anglashga yordam beradi. Krashen (1989) ta’kidlaydi: "Keng ko‘lamda o‘qish lug‘at o‘sishini bashorat qiluvchi eng yaxshi omildir."

Bu metod doimiy o‘qish orqali lug‘atni passiv ravishda rivojlantiradi, lug‘at boyligi bilan birga o‘qish tushunchasini yaxshilaydi va o‘quvchilarni ilmiy, adabiy va xalq tilidagi uslublar bilan tanishtiradi.

Xulosa

Yuqorida ko‘rsatilgan metodlar bugungi kunda til o‘rganishda eng samarali deb topilgan va keng qo‘llanilayotgan usullardir. Kontekst asosida o‘rgatish, multimodal yondashuv, takrorlash texnikasi, mustaqil o‘rganish ko‘nikmalarini rivojlantirish va ijtimoiy ta’sir orqali o‘rganish usullari talabalarga so‘zlarni nafaqat eslab qolish, balki ularni turli vaziyatlarda muvaffaqiyatli qo‘llash imkonini beradi. Bu metodlar orqali til o‘rganuvchilar so‘z boyligini samarali rivojlantirishi va bu bilimlarni real hayotda muvaffaqiyatli qo‘llashi mumkin bo‘ladi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Schmitt, N. (2000). Vocabulary in Language Teaching. Cambridge University Press.
2. Graves, M. F. (2006). The Vocabulary Book: Learning and Instruction. Teachers College Press.
3. Folse, K. S. (2004). Vocabulary Myths: Applying Second Language Research to Classroom Teaching. University of Michigan Press.
4. Graves, M. F., August, D., & Mancilla-Martinez, J. (2010). Teaching Vocabulary to English Language Learners. New York: Teachers College Press.